

יְלָדֵי בָרָעַב יִהְיֶימוּ וְעַמָּם מִלֵּאכֵי שָׁלוֹם מֵרַ יִבְבִּי
 גִּשְׁמֵי רִצּוֹן בְּעֶדֶם יִבְעִי מִזִּבִּים הֵיוּ חֲלָלֵי חֶרֶב מִחֲלָלֵי רָעַב.
 חֲבִלָּה אִם אֲשֶׁם אֲשֶׁם זָרָה פִּשְׁעָם וְהַעֲבֵר יוֹקֶשֶׁם
 וְהֵן יוֹרֵם וּמִלְקוֹשֶׁם לְהַצִּיל מִמּוֹת בְּפִשָּׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעַב.

Mittheilung von Herrn. Waffertrilling, Lehrer.

בע"ה פה באַסקאָוויץ יום ד' ב' דר"ח תמוז תר"ז לפ"ק.

צאמרי להולך תמים ופועל ומשרים, חיה יחיה חיים מאשרים, ימלא צרכי שוכן
 מוקשרים, ועל כל הדר קרן הודו ירים ה"ה הרצ הגאון המפורסם להחלה, ושצחו
 לספר אין צפי מלה וכו' כמוה"ר ר' שלמה יהודה ראשפורט ה' ינלרנו באישון ושמו
 יכון לנלח לפני שמש אמן!

אם חסנה בלצני ובעין צינתי אמד מדך רגלי חזק הוא, אשר עתה הפעם בנפשה
 הרהיבני עוז לדרוך עלי ארץ החשיה, אשר נפשי הידועה מאלד מומעט ערכה ונדולחה
 חשים עיניה אל יקרה כבוד חזני; אין יאחזני חיל ומורא! כי מה אני הדל בנחמי
 ודעת נגד חזני חזירי הרועים ותפארת החכמים? הלא כאין חזני נגד רמ"כ! ואך
 אשחשע בנועם התחלת והחקוקה, אשר יעה חזני קו חסד וחנינה עלי, ויגמול עמדי
 עוז גדול מערכי לערוך אליהו לקבלו? — והנה בפנותי כל זאת בלצני, להציא עלה
 חיזה הדרך הישר אשר צו ידרכו פעמי לכל חשכל, אם עוז לחשות או לחסות צד'
 ובחסד ירחיו, שלא ימנעוהו מדורשיהם ומקוי עונתם: והנה קרן השועה חזרה ביקר
 לנגדי, ועל לוח הגיוני ארצה כתוב הדברים הנעימים: "מכרה אדם יתן מוקש ובוטח
 בה' ישבג" (משלי כ"ט ה') ועד ארביעה נאזרה נפשי עוז, ויד החזיקה עט סופר לחרוט
 עלי גליון דברי בקשתי אשר אליהם כל לפניך, חזני היקר! ואל ה' משבני אצעה כי
 יעה לבצך חלי להשיצ על שאלתי דבר, אף כי קטן ולעיר לימים חזני.

הנה זה כמעט עברו עלי עשרה חדשים ונעם הואלתי לצאר ולפרס בדברים רחנים
 ומסקקים הספר מאמר השכל להרא"ב ז"ל. ואני אף ערס חכלה מלחכת מחשבת
 זאת רק על חיזה עיניים גדולי הערך בהספר היקר הזה, נאחי לבקש מידיי החכם
 יש"ר בגערץ סיודיעני קשע דבר אחת על שאלה עלומה פים על המחבר צעני. ידיעה
 ה' והנחירה האנושית, אשר עליהם דברים נפלאים מהבין ידבר המחבר הנ"ל בפרסו,
 ועוד אחת בקשה נפשי ומונו, שיכתוב לי חולדות הרא"ב ז"ל. וישיבני על שתייהם דבר;
 חבל הדבר האחרון הכביד עליו מענתו ורק בקולר מלין גלה לאחזני בדברים האלה:
 "ועל השאלה השנית לכתוב לך חולדות הרא"ב ז"ל, דע לך ידידי, כי מלאכה
 נאזרח לריבה זמן רב לחפש כל הספרים המדברים ומונו, ולהעריך זה מול זה, ולהוליח
 ללאור עיניים ברורים ומנוקים מכל ספק צרעני קורות חייו ופעולותיו וחזריו,
 והאחשוב כי זה יהיה עסק מרובה ומקובל בשמחה לאחד מגדולי הדור הגאון מוה'
 ראשפורט או הר"ר לוצק או הר"ר דוקס או הנכבד מוה"ר ר' ש"ל ודומיהם מהשלמים
 ה' עליהם יחי'. החושקים בחקירות האלה, אך למען לא אשיצ פניך ריקם ארשום
 מה חיזה חודעות השייכות לענין חולדות הרא"ב ז"ל חסינה לעזר להאיש אשר חליו
 חסנה צמזקסך זה, והן:

ידיעה כי הרא"ב ז"ל זקנו של הר"אש (צב) ועד לחכמים פ' ח' כתוב כי חולי לא היה
 זקנו של הר"אש חבל חזני זקנו) היה חי אף צמזקס לאחזיח צמזקס הר"אש שלהי
 ח"ה ופ' צמזקס דמ"ק, וכן צמזקס מהר"ם מרועענבורג פ' ח"ה והיו לו חשונות

הערה א) העיר מגאנלח והעיר המוכרת הרצה פעמים בדברי הראשונים,
 מיינילח, אחת היא, כי אין ספק חללי ג"כ שר' אליעזר צ"ר נתן השואל על דבר
 אפוערופוס של יחומים צב' הישר לר"ה דף ע"ב ע"א הוא הרא"ב ז"ל שלפנינו שר

נ"עם ב' ר"ח ורש"ם ור"ע"ם כמזכיר בשפרו דף קמ"ח, ובעל שם הגדולים ח"א סי' נ"ג כתב שהיה שקיל וערי עם חתנו ר' יואל עוצל. ומרש"ל בתשובותיו סי' כ"ט כתב שקבל מרבינו יעב"ץ, אף הר"ר לונץ בספרו החדש כתב שזקנו היה ר' אורי בן (ג) אליקים בן יהודה. הוא חזר בשנת תתק"צ ס' אבן העזר (אשר כפי דעת הר"ר לונץ נקרא ג"כ למנת פענת, גם כי הר"ר היידנהיים מתנגד לזה) והיו לו ש"ות עם חממה חכמים שדורו, גם כפי עדות הר"ר לונץ (ד) עשה פירוש על משלי מן א' עד הו"ו, ובעל שם הגדולים שם אומר שהוא ראה בכתב ידן ס' אבן הראשה להרא"בן, והחכם די רחסי כותב שיש בציבליאעק שלו בכ"י איזה פיוטים להרא"בן, וקינה שחבר על הרובי ווארמש, עוד כתב שם בעל שם הגדולים, כי הרא"בן היה חתנו של מרבינו אליקים בר יוסף. ועיין זכרון ממנו שנת י"ו א', שנועות כ"ו ז', מחזור היידנהיים בהקדמת ספר מנחת חדשה דפוס קראקא בהקדמה, גם הקדמת ס' מאמר השכל להידנהיים, והספר החדש להר"ר לונץ, ע"כ דברי ידי ישר. ואף שהדברים האלה הרוו נפשי און ועולם ויעירוני ויעמידוני על רגלי להחליט לפני כל אחד מהגדולי החכמים האלה, לבקש ממנס מענה לשון משאלתי: בכל זאת נסובתי אחור ויראתי לפגוע בהדרת האנשים המשכילים האלה, כי מי אנכי שבמקום גדולים לעמוד! אבל מה לעשה, הלא רוח הוא באלוה, אשר לפעמים לא יתן מרובע לכפשו עד אשר יפנה דרכו באשר יהיה שמה הרוח ללכת. ומה כתי כי אשתיק עלי המון לבי בקרני המחרומום עד חלות גבעת עולם, עדי הררי עד, עדי ראשי ישראל ונבוכיו! ומה אשיבה לרוחי המגבורת, אם בשאון אמרים תענה תנחומים לכפשי והאמר: יהלמוד חכמים ונבוכים, אך חסד יגמלוד, ויוכיחוך נאמני ארץ רק שמו על ראשך ייאו, לכן אוחיל, וכל אבוב לקרוב נא אליך חזני במנוקשה נפשי, שתכחז לי תולדות הרא"בן ז"ל. ואל יפלא נא בעיני חזני, למה רק אליך נשאתי את עיני ולא לאחר מאלה השלמים שהעירני ידי האדון ישר עליהם? ידע נא רמ"ה, כי קצת זה הדבר הוא, אשר מלבד כי קרוב אתה אלי יותר מכלם, אף עולם ידך שהרחה כבר לעיני שוחרי החכמה והדעה צענינים כאלה יותר מכולם, היא תנחני לבגש אך אל יקרה כבודך בזאת הנקשה. ודברך שתודיעני בתשובת סנד הנעים אקשר להפארת לפירושי ועדי עד חזרה לך עליהם, ולעת לבחתי יהיו לעבדך המוכן בכל עת לשרתך בקדש לעשרת ולחפארת.

וזאת תשובת הגאון אלי.

בע"ה פראג יו"ד תמוז תר"ז לפ"ק.

לכבוד המשכיל הנבון החוקר ושוקד על ספרי חכמים כמוה"ר נצי הירש וואסקערטירללינג כ"י!

לחשובת אגרתך היקרה אשר זה כבודך יבקש ממני איזה דברים על תולד ות הרא"בן בעל ספר אבן העזר, באשר חזרה פירוש לספר מאמר השכל אשר הוא ממנו כפי דעתך,

במגאלא, ושם מתחיל הדבור: שאל הרב ר"א ז"ר נתן ממיניאל, והעיר הזאת תקרא ע"כ בשתי שמות, צינן שמקור שמה מלשון רומי נחלב Magontini ober Maguntiacum וסיה הנקראת Mainz.

ב' לפי שהשאלה הנזכרת שילאה מהרא"בן אל ר"ה ע"כ היחה במאה העי"ם לחלק חרביני, כי צעת ההיא סורילו רוב חכמי ישראל שאלותיהם אל רבינו חס כדמוכת בספרו הנ"ל ע"ב א' מלשון שואל אחד שאמר שם: וניצלר תרתי שנין ממה שאנו מוכין לצריאת עולם כהאידנא תתקי: וכו' יע"ש. לכן יודע לנו צברור שהרא"בן חי במאה הע' לחלק הדל"ה. והר"ר היידנהיים כתב קחס שחי בקוף האלף הה"ה!!

ג' יתכן שר' אליקים הנ"ל הוא המוזכר בש"ות מרש"ל להיותו חבר לרש"י ז"ל ולא ר' אליקים שהיה החותן להרא"בן, כי רש"י חי כמעט מאה שנים קודם הרא"בן, ואיך יהיה חותן הרא"בן חבר לרש"י! אלא ודאי שר' אליקים בר יהודה הוא החבר לרש"י, ור' אליקים בר יוסף החותן להרא"בן ז"ל.

ד' בספר תולדות רש"י להר"ר לונץ הנעתק לל"הק מהחכם בלחך ז"ל נזכר דף ה' א' שהרא"בן חבר ג"כ הלכות מסוקות וכתבם בעלמו על ספר.

דע נא יידיז' כי צעל ס' מאמר השכל איננו צדק אופן הרע"צן הזקן אשר היה ציוני ר"ח ועוד זקן ממנו, ולא עליך אדם השגיאה צדק, כי הלכה צדקנות הרב המכס ר"ח היידיהיים ז"ל (בהקדמתו לקשר ההוא ל' רעדהיים חק"ד) אך היה הראשון אשר שנה צדק וחצר יחדיו אף לא חצרו מעולם, והנה העיר צעלמו הספק העולם איך יחבן שהרע"צן (הזקן) חצר הס' מאמר השכל, והרי נזכר בו הר"ס מקולי והוא חצר ספרו מחלת אלק הששי, וידענו כי הרע"צן (הזקן) כבר היה גדול צדקנות צדק (ד"ח חק"ה) כנראה מחצותיו (סר' י"ז) ? ע"כ". וכאז שם המרה הספק הזה מדע צדקלך צדק שם הגדולים להחכם איוולתי, כי כן כתב אוח' א' ס' ע"ו הרע"צן הפליג צדקנה שהרי צדק' ק"ו כתב שהיה צדק חק"צ וצדק ק"מ א' כתב צדקס' הגיעין שנה ה"א ושצע" ע"כ. וכבר צעל שה"ב טעה קלה צדקצו להאריך שנות ח"י הרע"צן רק על יוחר מעט ממאה שנים, אומנם כפי דרכו יארכו שנותיו יוחר הרבה על מאה. והנה נשמעו פה איזה דברים משתי הקלוות, היינו צעל שם הגדולים השמיט דבר גדול מחלת חיו ורע"ה השמיט עוד דבר גדול מקוף חיו, שהרי צדקנות ההיא ס' י"ע שדקמה שם שנה חק"ה כתב והיה ר' שמואל חחני יושב לפני והחיל דן לפני צדקלך ואמר לי איך יכול ללמוד למעי הלכה זו וכו' ע"כ. ומזה מוצא שיהי חחני של הרע"צן אז כבר חכם צעל הוראה, נניח שיהי זה רק כנן עשרים לכל השמות, ולכן מוחנו לכה"ס כנן ארבעים, ואם היה חי עוד בזמן ה"א ושצע' בזמן שחצר ס' אצן העזר אשר שם נוסח הגע' ההוא, יהיו אז שנותיו קמ"צ, ומי שמע פלא גדול כזה ולא ירשים עכ"פ לחדש שזקן מושג כזה יוכל עוד לכחז ס' גדול צדיים ופסולים צדקמות וצדקיות? ועל סוף חיו השמיט גם רע"ה דבר גדול, כי צדק' מאמר השכל מוצא כמה פעמים סירוש הרע"צן על החורה אשר נשלם צדק (ע"ין קובלי כ"י של די ראקסי נומרא 608) וא"כ יהיה הרע"צן הזקן בזמן שכתב ס' מ"ה כנן קס"ב שנה? ? אומה! — ועוד זאת הנה מחומים כמה רבני מנחלל צדקנות שצדק ש"ח מהר"ס מרענבורג, והן משנה חק"ס, ולא נמלא צדיהם עוד הרע"צן כי אם אח"כ שם צדקנות הקדמות לאלה נזכר צדק עם ר"ח ושצע"ס. ואחרי כל אלה האפשר עוד לשום חכם להספק כי צעל מאמר השכל איננו הרע"צן הזקן? אולם גם שיחה עין לצד צדקי הספרים אצן העזר ומאמר השכל חצר צעליל לכל צדק, כי לא כראי זה ראי זה, לא צענין ולא צלשון ולא צמחלך המחצות. — האומנם כל ראיית צעל שה"ג על זקנה הגדולה של הרע"צן צלחי מיוקדת כלל, שהמלוה"ה ה"א ושצע"הן לענ"ד נוספות צלי ספק מצייה סופר מאחר שהעתיק לעלמו נוסח הקדמון של הרע"צן צגט וצדקו העמיד הזמן של עלמו, וראיה צדק לזה שכתב שם "צדק וכך צדק צדק וכך לירח פלוגי שנה ה"א ושצע' כך וכך לצדק עולם ע"כ. ואלו היה הרע"צן צעלמו מעמיד נוסח הגע' שניתן בזמנו היה מעמיד צדקלך ג"כ יום השצווע והחדש כמו שהעמיד מקשר השנים? אך יוחר חמות הוא "כך וכך" האחרון אחרי העמדת השנים צדקלך! הלא מצורר מזה כי מחלתה היה כתוב גם על השנים כמו על השצווע והחדש רק "כך וכך" וה"א ושצע" נוספים בזמן מאחר. וכן ממש צדק שחרור הקמון שם. אכן צדק חלילה (דק קכ"צ סוף ע"א) נשאלו השנים מחומים כמו שהיו, כי לא הוסיף שם סופר מאחר, וכתב שם שנה כך וכך דרגילנא למימנא ציה ע"כ.

נשאר לנו עוד רק שיווי השמות היינו המחצרים של ספר אצן העזר ושל מאמר השכל נקראו שניהם אליעזר צדקי נחן, וזה של מאמר השכל ידענו צדק בזמן הפיוע למעריצ צ' של שצוועות לאשכנזים אשר הוא צלי ספק מנחצר מאמר השכל. אכן כזה וכוה קרו שני יוסף בן שמעון אף בזמן אחד, ומכ"ס צדקנים שוכים כאלה ואפשר גם צדקלות שונות. וזה הדמיון הוא שהעעה צדקלך להחכם רע"ה. והנה הרע"צן הזקן י"ש לו ג"כ דרך אחר צלשון פיועיו מאמר הוא צדקלך צ' של שצוועות. היולא מכל זה כי כנודך לא ילערך צדק אופן לחולדה הרע"צן הזקן בהקדמתך לפירוש על ס' מאמר השכל אשר הוא מראצ"ן אחר, ומזה לא נודע עוד מאומה, צלחי ספרו זה ופיועו זה. אך על זה לעירך עוד כי חתיגע לפרש היעזר ההקדמה של המנצר מאמר השכל כי י"ש צדקלך סחירה נפלחה חוך כדי דבור ולא עלה צדי עוד לפרשה על נכון. והנני יידיך ומנכדך.

שלמה יהודה ליב ראפפורט.

אמר המנצר, ימים רבים אחרי כן הדרכו רעיוני עוד הפעם אל שדה המצוה הזה, ומששתי ג"כ צדקלך קדק הדורות ומלחתי כתוב צו, שחצר ר' שמואל צד יהודה אצן הנון ספר מאמר השכל, וכאז שם, ונעשה ע"ד חצות הלצנות וציו"ד הדברות

וכלולים חרי"ב מלות וטעמיהם ע"פי קבלה ופילוסופיא ונדפס ראשונה בשנת ה"א שי"ז, והוא ר"ס ז"ר יהודה שאומרים עליו שמצר שירי היחוד במצרת ר' צללאל ור' יהודה חזריו, כמוזכר בס"ה דף כ"ו ח' יעו"ס. וזה ר' שמואל חי עוד אחרי ימי הרמב"ם שמה החקק"ז לאלף הד', והר"ם מקולי ג"כ חי בעת ההיא ומה בתחלת האלף ה"א, ובשנת ד"א התקל"ו היה הר"מ מקולי גדול מאלד כצר בתורה כי דרש בעת ההיא בספרד כמוזכר בלאוין קי"ב.

ואחרי אשר כעת הוציאו עיני עתותי חנה לעיר ווינן מלחם חסועות לאיש דורש חכמה ודעה, מלחתי צניצליתעק הקיסרית הספר מאמר השכל דפוס קרימונה שי"ז אשר גלה לי נסחרות לא ידעתי, ואח"כ כי עד הנה רק בעור מששחו צענין דעת מחבר הספר הזה ועיניו כלו על מכונו, ורק יפלא בעיני ח"ך עיני החכם רוו"ה עמו מרחות זה בהחלטה אשר היחה ג"כ תחת ידו, וכי יוכל עוד לומר כי הרא"צן הוא מחברו !! —

ואני חוזר ומזכיר את הדברים שאמרתי למעלה שמחבר הספר הזה הוא ר' שמואל צר יהודה אבן חנון והוצא לדפוס בראשונה לא כלו אפס מקלחו כאשר ערך אוחו איש אשר לא הודיע שמו רק כתב שהוליו לאור ע"י "וילנא קונעו" צעיר קרימונה שי"ז, והנה גם הוצא בהולאות שלנו בסוף הספר: "ולמשכיל ה"ר שמואל צר יהודה עוד פנים נאוחים בקלת מלות פסוק זה וכו'. וסיים שם דבריו "כאשר צאר הרב ז"ל"! ומשם עוד אל הנאור על הפסוק אל יתהלל וכו' שמציא בשם המחבר ה"ר שמואל אשר הרחיב לדבר בזה בהקדמתו לפירוש המשניות לסרקי אבות מהרמב"ם, והנה לקלור הנאור ההוא, עוד יוסף המעתיק ההוא חרוז יפה שבה להרב המחבר שמזכיר שמו זה הפעם, והוא קדר הכל כפי דעתו הראויה והעריך הספר ללכרו כאשר הוא לפנינו היום, וקלר בדברי המחבר עלמו, וע"כ לא יפלא ג"כ, שהרבה פעמים מוצא בספר "דברי הרב ז"ל", ולא נודע למי יכנוו הדברים? באמת כי לרוב יכנה בשם זה את הרמב"ם ז"ל, כי היה בקי מאלד בספריו שהעתיק רובם מערבי לעברית, וכן נראה מהקדמות המוליא לאור ההולאה ההיא שי"ז, שאינה נדפסת בספר שלנו, שאמרו: לכו ונלכה באור ד'! הדור אחס ראו מאור גדול כיס תורתנו הקדושה, ללל המחבר הלז צמים אדירים, והעלה חכמה מפוארה, דרכו דרך קלולה, אפרו אפר עהור ולא אפר מקלה, פיו מסיק מרגליות ולא דובר נבלה, צכל פנות שהוא פונה מכיון אל האמת הן דרך קבלה, חלק המחבר הלז המלות בחלוקה נקייה וקלה, ועל קדר עשרת הדברות שם כל מלות צדבלה, צעשרה דגלים התורה צלולה, ופירש צכל מלות פירושים נכוחים, מקרבים הדעה לנורא עליה, מורה דרך מישר לצדות, משוצב נחיבות לישיב דעה המעיין לעמוד על עקרון של דברים, ומסיר כל מכשלה. אמנם ללו נאה ופריז מחוק לחיך כל צר דעה, ולכן צחרנו להדפיסו כדי להרבות ולהרציץ תורה בישראל. ומעשה הלוקח מקה זה יזכה במקחו כי לא שדי זווי צכדי, קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא, צעורה הלור נחמיל קימני מאמר השכל מדבור ראשון ח' אכני וכו', והוא מסדר והולך פה המלות הנכללות צדבור ראשון, ולא כסדר שלפנינו, ומזה את כל ונוכחם, שהמסדר הלז כרלונו פעל עם החבור שהיה מונח לפניו מר"ס הנ"ל, והוא מוליא והוא הציא הכל כאשר הוא לפנינו בהספר הזה, והשאר השאר אחריו לצרכה, ומצרכתו לא צאה עוד אלינו מאומה, כי מחלת אפל כסחה צהעלומה, ואח הספר הנכון עוד לא ראו עינינו, עד יערה ד' ממרום צנועמו עלינו. זאת דעתי על הנכון, ונשענתי באמת ונחמים על דברי צעל "קדר הדורות" אשר ראויים הם לסמוך עליהם אף לא צעת הדחק.

הערבון.

(Nach Schillers „Bürgerhaft“. Von E. Roth.

אל עגלון העריץ הרודה בפרך
התנב אהוד וחדשה על ירך,
מתחת למדיו בגשף הליל;